

Monumente ale culturii ecleziastice din centrul istoric al Chișinăului: trecerea lor prin timp

Iraida CONDREA

doctor habilitat în filologie, profesor universitar

Denumirea excursiei: *Monumente ale culturii ecleziastice din centrul istoric al Chișinăului: trecerea lor prin timp.*

Organizator: Programul de Stat *Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii.*

Itinerarul: Str. Alexei Mateevici, str. Gavriil Bănulescu-Bodoni, str. Mihail Kogălniceanu, str. Alexandr Pușkin, st. 31 august 1989, str. Vlaicu Pârcălab, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt.

Tipul traseului: Liniar.

Tematica excursiei: Istorico-culturală.

Lungimea rutei: 2 kilometri.

Durata: 2 ore.

Beneficiarii: Grupuri organizate din Republica Moldova și oaspeții capitalei, persoane individuale, grupuri mici.

Scopul: Prezentarea celor mai valoroase edificii ecleziastice din punct de vedere arhitectural, artistic, istoric din centrul istoric al Chișinăului. Fiecare biserică din cele cinci incluse în traseu are o istorie aparte. Aceasta se referă la fondatorii/ctitorii/arhitecții și alte personalități care au contribuit la construirea lor; sunt expuse „metamorfozele” din perioada sovietică, atunci când acestor biserici li s-au atribuit alte destinații decât cea ecleziastică (în ele au fost amplasate muzee, săli de sport, discoteci ș.a.); de asemenea, se fac referiri la starea și importanța actuală a lăcașelor de cult, reîntoarse bisericii și credincioșilor în anii '90.

Lista obiectivelor:

1. Biserica „Întâmpinarea Domnului” din campusul USM, str. M. Kogălniceanu, 67.
2. Catedrala „Sfânta Teodora de la Sihla”, str. Pușkin, 20-a.
3. Biserica „Sfântul Mare Mucenic Pantelimon”, str. Vlaicu Pârcălab, 44.
4. Biserica „Schimbarea la Față a Mântuitorului”, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 164-a.
5. Biserica „Sfântul Ierarh Nicolae”, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 190.

Complexitatea rutei: Simplu, relief – trotuar orășenesc.

Vestimentația recomandată: Îmbrăcăminte și încălțăminte comodă, conform anotimpului. Pentru domnișoare și doamne se recomandă fuste/rochii (evitarea pantalonilor), vara – bluze cu mâneci (evitarea umerilor dezgoliți, a spatelui și bustului gol), batic sau eșarfă pentru acoperirea capului în biserică.

Alte recomandări: În incinta bisericilor nu se discută, nu se vorbește, la necesitate, doar în șoaptă, nu se stă cu spatele la altar. Cumpărarea obiectelor de

cult, închinarea la icoane și aprinderea lumânărilor se poate face după ce ghidul termină explicațiile, în mod strict individual, fără a perturba desfășurarea de mai departe a excursiei.

Transport: Excursie pietonală, cu posibilitatea de a parcurge cu troleibuzul o stație – de la magazinul „Gemenii” până la Teatrul de Operă și Balet.

Schema itinerarului

Introducere. În centrul Chișinăului există mai multe sfinte lăcașe construite în secolul al-XIX-lea, când arhitectura ecleziastică a cunoscut o semnificativă perioadă de înflorire, iar multe edificii au fost proiectate de arhitecți renumiți prin valoarea lucrărilor pe care le-au creat – Alexandru Bernardazzi, Mitrofan Eladi, Mihail Seroșinschi, Vladimir Țăganco și alții. Nu pot fi trecuți cu vederea nici cei care au fost inițiatorii, finanțatorii, ctitorii* acestor biserici, ale căror nume au intrat în istoria culturii orașului și în analele bisericilor la a căror edificare și-au adus inestimabilele contribuții.

Ca lăcașe de cult, bisericile ortodoxe se deosebesc prin forme arhitecturale specifice; din exterior totdeauna atrag atenția turlile de diverse forme (una sau mai multe, în zona noastră având adeseori formă de bulb de ceapă), pe cea mai înaltă turlă situându-se crucea ortodoxă cu patru sau cu șase capete, orientată spre răsărit. O particularitate a bisericilor ortodoxe este pictura murală din inte-

rior*, executată după anumite canoane stabilite de autoritățile bisericești. Un alt element esențial este icoana ortodoxă*, nelipsită pe catapeteasmă, dar și în alte locuri din biserică, precum și în casele creștinilor, și care are diverse funcții și particularități. Este de menționat, de asemenea, că în exterior, bisericile ortodoxe nu sunt prea bogate în elemente de decor, având un aspect destul de sobru, pe când interiorul, în contrast evident cu exteriorul, etalează un decor extrem de variat și bogat, cu multe elemente valoroase, de un mare rafinament artistic – picturi și ornamente bogate, lustre mari, candelabre, sfeșnice, potire, chivote, icoane înrămate, iconostase meșteșugit lucrate ș.a.

Edificiile ecleziastice au diverse particularități arhitecturale, în funcție de perioada în care a fost construit lăcașul (de ex., Evul Mediu, perioada clasică secolul al XIX-lea, perioada modernă), precum și în funcție de orientările școlilor de specialitate în care se formau arhitecții. Toate bisericile ortodoxe au un plan arhitectural* specific, cu câte trei compartimente obligatorii: altar, naos și pronaos*, iar decorul interior este realizat în diverse stiluri.

Pe parcursul acestei excursii vor fi prezentate cele mai valoroase realizări arhitecturale, precum și anumite particularități caracteristice ale picturilor și decorului interior ale acestor lăcașe. De asemenea, vor fi prezentate anumite detalii despre felul în care aceste edificii au trecut prin diverse perioade istorice – perioada țaristă, perioada interbelică, perioada sovietică și perioada contemporană.

Notă: Noțiunile/denumirile marcate cu bold și cu asterix se regăsesc în GLOSAR.

Obiectivele traseului

1. Biserica „Întâmpinarea Domnului” (Stretenia). Se află în incinta campusu-

lui Universității de Stat din Moldova. Sărbătoarea „Întâmpinarea Domnului”, care este și hramul bisericii, se prăznuiește la 40 de zile de la Nașterea lui Hristos (pe 15 februarie, pe stil vechi). Potrivit tradiției, Mântuitorul este dus la Templu de Fecioara Maria și drep-

tul Iosif pentru împlinirea Legii, care prevedea ca orice întâi născut de parte bărbătească să fie afierosit lui Dumnezeu în a 40-a zi de la naștere. Cu această ocazie, avea loc și slujba de purificare a mamei. În Templu sunt întâmpinați de dreptul Simeon și prorocița Ana. Modelul Sfintei Familii este păstrat și astăzi. La 40 de zile de la naștere, mamele merg cu pruncii lor la biserică, pentru a-i aduce ofrandă simbolică lui Dumnezeu.

Biserica chișinăuiană cu hramul „Întâmpinarea Domnului” a fost zidită în anii 1879–1880, pe un loc donat Școlii Teologice de către Duma orășenească. Era o biserică mică, având calitatea de biserică de casă sau Capelă a Școlii Spirituale din Basarabia (Chișinău). În perioada interbelică, lăcașul a fost Capela Seminarului Teologic din Chișinău. Numărul elevilor Școlii Duhovnicești fiind în continuă creștere, biserica a devenit neîncăpătoare. Astfel, în octombrie 1899 direcția școlii îi încredințează arhitectului Mihail Seroținski întocmirea planului și devizului pentru lărgirea sfântului lăcaș. Reconstrucția fiind terminată, pe 17 octombrie 1902 biserica a fost sfințită de Episcopul Chișinăului și Hotinului, P.S. Iacob. În urma reconstrucției, lungimea bisericii (împreună cu pridvorul) a crescut semnificativ, încât la serviciile divine puteau asista până la 700 de enoriași. Tot atunci pe acoperișul ei a fost instalat un coronament din cinci turle cu terminații în formă de bulbi.

În anii primei ocupații sovietice biserica a fost profanată și, practic, distrusă de către bolșevici. În anii ulteriori a fost reparată capital și sfințită în 1943. Însă după 1944, în perioada sovietică, clădirea a fost dată Ministerului de Interne (NKVD). Între 1944 și 1946 în spațiul rezervat iconostasului s-a tras la țintă în procesul de instruire militară. Din 1946, odată cu înființarea Universității de Stat din Moldova, biserica a fost utilizată ca spațiu de cazare pentru studenți, iar ulterior ca sală sportivă, unde se făceau antrenamente, se juca baschet ș.a. Aici se afla și Catedra de educație fizică.

Pictura murală originală a fost acoperită cu vopsea. În 1944, iconostasul (catapeteasma)* Bisericii și câteva icoane au fost evacuate la Caransebeș, apoi duse la Timișoara. Au fost păstrate de familia Puiu din Rusca Montana. După 1989, catapeteasma și antimisul* au fost readuse la Chișinău prin contribuția părintelui Petru Buburuz, decan al Facultății de Teologie, care pe atunci se afla în componența Universității de Stat. Iconostasul a fost restaurat de Eleonora Romanescu, iar interiorul bisericii a fost pictat în stil tradițional bizantin. Lăcașul a fost redeschis în 1991, în calitate de Capelă a Facultății de Teologie din cadrul Universității de Stat din Moldova. Printre acțiunile de reactivare a bisericii se

înscrie și „ritualul celor 240 de lumânări” aduse în anul 1999 de către prof. univ. Gheorghe Rusnac, rectorul Universității de Stat din Moldova, de la Sfântul Mormânt. Scriitorul Ion Druță afirma că prin această acțiune Universitatea, „cândva un cuib al ateismului”, a fost creștinată. Din anul 2000 au început lucrările de renovare. Pictura a fost executată în stil bizantin de către Iurie Carp, tot spațiul fiind acoperit de picturi murale, executate în tehnica de frescă*. Între 2005 și 2007, în lăcașul sfânt studenții teologi practicau liturgia. Biserica a fost sfințită la 13 mai 2007 de un sobor de preoți condus de ÎPS Vladimir, mitropolit al Chișinăului și al Întregii Moldove.

Printre particularitățile decorului interior al bisericii „Întâmpinarea Domnului” este iconostasul realizat în secolul al XIX-lea, care este sculptat în lemn și cândva era suflat cu aur. Spre deosebire de majoritatea bisericilor, acest iconostas are doar un singur rând de icoane, fiecare imagine fiind încadrată într-un chenar separat, marcat de coloane sculptate, frumos ondulate și având fiecare deasupra câte o ramă ovală cu imagini religioase. Secțiunea corului bisericii este situată la etaj și este înconjurată de un grilaj executat artistic din fontă. În pronaos, printre sfinții locali, se regăsește imaginea lui Ștefan cel Mare și Sfânt, se regăsesc chipurile lui Daniil Sihuștrul și al mitropolitului Dosoftei. Tot aici, pe plafonul de la intrare, se poate vedea o icoană mai rar întâlnită a Maicii Domnului – Oranta* (rugătoarea), iar în naos, pe perețele din dreapta, este icoana celor cinci martiri Brâncoveni*, tatăl și fiii, care au fost masacrați de turci, pentru că au refuzat să se lepede de credința creștină. Ancadramentele ferestrelor sunt decorate cu imagini de heruvimi*. În incinta bisericii, la parter, există o expoziție de icoane și obiecte bisericești, precum și o bibliotecă de carte bisericească. Tot aici, în anul 2021, într-o sală specială, a fost inaugurată o expoziție consacrată memoriei poetului Nicolae Dabija, fost enoriaș al bisericii „Întâmpinarea Domnului” și susținător pasionat al activităților duhovnicești, promovate de această instituție.

Actualmente, parohul bisericii „Întâmpinarea Domnului” este preotul Octavian Moșin, doctor conferențiar la USM, consilier al Mitropoliei Moldovei.

Adresa: str. M. Kogălniceanu, 67.

2. Catedrala „Sfânta Teodora de la Sihla”. Inițial era *capelă* a Liceului pentru

fete a zemstvei basarabene și a fost edificată în anul 1895 după proiectul lui Alexandru Bernardazzi, arhitectul principal al orașului. Citorii acesteia au fost reprezentanții uneia dintre cele mai bogate și influente familii de nobili din Basarabia – Teodor Krupenski și fiica sa, prințesa Eufrosinia Veazemski.

Familia Krupenski avea origini poloneze, amestecate cu germani, apoi cu moldoveni, greci și ruși. Dintre cei șapte copii ai lui Iordache Krupenski doi, Matei și Teodor, au îmbrățișat cariera militară și s-au stabilit în Basarabia. Ceilalți au rămas în Moldova de peste Prut. Răstrăbunica lor a fost domnița Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu, care a fost căsătorită cu Timuș, fiul lui Bogrdan Hmelnițki. Alte bunici au fost fiice ale domnitorilor Alexandru Moruzi, Alexandru Șuțu, una a fost fiica

cronicarului Miron Costin. O persoană foarte interesantă este principesa Eufrosinia Veazemskaja, fiica lui Teodor Krupenski, care era soția unui cneaz/principe rus, deci făcea parte dintr-o familie princiară. Deși era posesoarea unei imense averi, contemporanii ei spuneau că este cea mai zgârcită persoană din Chișinău. Și cu toate acestea, în anul 1897 principesa Veazemski, născută Eufrosinia Teodor Krupenski, achiziționează un enorm teren viran și construiește pe acest loc clădirea cu două etaje a unui azil pentru bătrâni. În anii postbelici în această clădire s-a aflat Consiliul de Miniștri, astăzi – este blocul nr. 2 al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice (de pe strada Al. Mateevici). Tot în această perioadă, Eufrosinia Veazemskaja finanțează construcția Capelei Gimnaziului de fete (ulterior Liceul „Regina Maria”), al cărei ctitor era. Capela a fost construită în anul 1895, dar a fost sfințită și dată în folosință abia peste 27 de ani, în 1922. Nu permitea sfințirea lăcașului prințesa Eufrosinia Veazemski, din cauză că în timpul construcției în altar a avut loc un eveniment tragic, a murit un om. Biserica a fost sfințită în 1922, primind hramul „Sf. Teodor Tiron” și fiind capelă a Liceului pentru fete „Regina Maria”.

Amplasarea și structura spațială a bisericii diferă de cele tradiționale, clădirea fiind ajustată la circumstanțele locului. Alinierea ei la linia roșie a străzii și alipirea de clădirea gimnaziului, pentru asigurarea comunicării lor interioare, a cerut ridicarea capelei pe un demisol înalt și concentrarea formelor arhitecturale pe fațada principală, particularități ce au impus capelei multă originalitate. Creată în epoca eclectismului stilistic, sursa de inspirație fiind nu doar arhitectura rusă din secolul al XVII-lea, ci și cea otomană, combinate cu valențe artistice noi. Pavilioanele laterale, masive, construite din piatră, cu coloane robuste din arhitectura nouă, sunt ridicate deasupra intrărilor laterale și în retragere de la linia străzii, formându-se o mică curte interioară. Colțurile fațadei sunt evidențiate prin flancarea lor de două turnulețe zvelte, acoperite cu piramide ascuțite și înalte, care amintesc moscheile turcești. Aspectul bisericii este înviorat de utilizarea grilajelor turnate din fontă de la pavilioanele laterale.

În perioada sovietică biserica a fost închisă, fiind folosită ca sală de sport. Toate picturile au fost date cu vopsea, iar din 1978 clădirea a servit ca sediu al „Muzeului ateismului științific”. Altarul și nișele au fost închise cu plăci de carton, pereții au fost căptușiți cu pânză întunecată de sac, iar pe perimetru au fost instalate vitrine de sticlă cu diverse exponate. Conform enciclopediei Chișinăului din 1984, aici erau depozitate opere iconografice, lucrări de pictură, sculptură, documente de arhivă ș.a., care trebuiau să demonstreze că „religia este un opium pentru popor” (citată din V.I. Lenin), iar pe de altă parte, să propage formarea gândirii ateiste în URSS. Expoziția cuprindea următoarele secțiuni tematice: „Istoria religiei și a ateismului”, „Direcțiile religioase în Moldova”, „Activitatea partidului comunist al Uniunii Sovietice în domeniul educației ateiste a masei muncitoare”, „Sărbătorile socialiste, ritualuri și tradiții”. O bună parte dintre obiectele de cult, aflate ca exponate în muzeu, s-au păstrat prin grija custodelui acestui „muzeu al ateismului”, un om care anterior fusese diacon al capelei „Sf. Teodor Tiron”.

Biserica și-a recăpătat destinația din 1983, atunci au început lucrările de reparație, finalizate la sfârșitul anilor '90. Pictura murală este executată în tehnica „frescă”, conform tradițiilor bizantine. În prezent biserica dispune de adevărate obiecte de artă: catapeteasma sculptată în lemn de stejar de meșteri din Humulești, România; candelabrul executat în Italia, donat de Anastasia Negruță; în 2009 a fost schimbată pardoseala, care acum are în centru imaginea impunătoare a unui vultur. (Reținem că *vulturul* este simbolul evanghelistului Ioan.) Ca și în toate bisericile ortodoxe, cei patru evangheliști *Marcu* (cu simbolul său *leul*), *Luca* (având ca simbol *vițelul*), *Matei* (simbolul său este *omul*) și *Ioan* (cu simbolul *vulturul*) sunt pictați pe plafonul central (cupola) al (a) bisericii, încadrând din patru părți figura lui Hristos Pantocrator* (*Atotputernic*). Biserica a fost pictată în perioada 1988–2002 de mai mulți pictori. Regăsim și aici, ca și în alte biserici, în pronaos, pe partea dreaptă, pictura ce-i reprezintă pe *Sfinții martiri Brâncoveni*, iar în naos, într-o firidă* din partea dreaptă se află imaginea lui *Ștefan cel Mare și Sfânt*.

Parohul bisericii, de la redeschiderea ei până în prezent, este protoiereul mitrofor Ioan Ciuntu.

Adresa: str. Pușkin, 20a.

3. Biserica „Sfântul Mare Mucenic Pantelimon”. Biserica „Sfântul Pantelimon” a

fost înălțată pe locul dăruit la 17 noiembrie 1887 de doamna Alexandra Zotti, mama ctitorilor bisericii Ioan și Victor Sinadino. Lăcașul mai este numit biserica Sinadino sau Biserica grecească și se află în plin centrul Chișinăului, la intersecția străzilor Vlaicu Pârcălab și 31 August 1989. Clădirea a fost construită după proiectul renumitului

arhitect Alexandru Bernardazzi în anul 1891 și, conform presei acelor vremuri, era unul dintre cele mai frumoase edificii de cult din sudul Imperiului Rus.

Biserica poartă numele unei întregi dinastii – Sinadino. A fost construită pe banii fraților Ivan și Victor Sinadino, greci de origine, cetățeni de onoare ai Chișinăului. De altfel, strada Vlaicu Pârcălab, pe care se află lăcașul, a purtat un timp îndelungat numele acestor remarcabili cetățeni ai Chișinăului și se numea strada Sinadino. Sfințirea bisericii „Sfântul Pantelimon” a avut loc la 13 octombrie 1891. Sfântul Pantelimon este unul dintre cei mai cunoscuți și iubiți sfinți ai Bisericii lui Hristos. Pomenit în data de 27 iulie, acest sfânt este adesea numit „doctor fără de arginți”, arătându-se prin aceasta cum că el n-a umblat după averi și s-a mulțumit cu ceea ce putea avea din rosturile lui și nu cerea de la nimeni să-i plătească pentru binefacerile făcute. Sfântul Pantelimon este considerat ocrotitorul medicilor și tămăduitor al bolnavilor, el este un model de doctor, slujitor și creștin următor lui Hristos.

Hramul lăcașului a fost ales în onoarea străbunicului ctitorilor. *Pantelimon Ioan Sinadino* a fost primar al Chișinăului între anii 1837 și 1842, iar nepotul său, *Pantelimon V. Sinadino*, a urmat calea bunicului său și a fost și el primar al Chișinăului între anii 1903–1907 și 1909–1910. În biserică, la subsol, a fost construită

o criptă*, unde au fost înmormântați membrii familiei Sinadino. Casa din Chișinău unde a locuit o perioadă Pantelimon I. Sinadino s-a păstrat până în zilele noastre (str. Nicolae Iorga, nr. 10).

În perioada sovietică biserica a fost închisă și în anul 1960 a fost transformată în magazin de vinuri cu o sală de degustație pentru turiști, care se afla la subsol, acolo unde fusese locul de veci al membrilor familiei Sinadino. Însă după aceasta au început să se întâmple diverse lucruri mistice. Slujitorii bisericii povesteau că vinul se strica permanent, iar clopotele nu mai sunau. Ei considerau că aceasta este pedeapsa pentru cruzimea manifestată față de biserică, pentru distrugerea altarului, transformat în lemne de foc, și pentru aruncarea osemintelor din criptă, în locul lor fiind instalate butoaie cu vin... Degustarea vinurilor se făcea, în special, pentru turiștii străini, ori cei care veneau la degustare trăiau experiențe puțin plăcute. Un ghid de la „Intourist” povestea despre vizita unui grup de polonezi la sala de degustație. Fiecare vizitator primea un mic platou, pe care erau zece pahare, fiecare cu câte 20 de grame de vin de diverse soiuri, în total 200 de grame. Angajatul sălii relata despre calitățile fiecărui soi de vin, turiștii savurau aromele și sorbeau licoarea cu înghițituri mici. După consumul acestor 200 de grame de vin, mulți nu se mai puteau ține pe picioare, nu puteau vorbi și trebuiau duși de urgență la hotel. Unii dintre ei, bărbați zdraveni, spuneau că acasă obișnuiesc să consume în cantități considerabile rachiu sau altă tărie, dar fără urmări neplăcute. Ei considerau vinul o băutură ușoară, pentru doamne, și nu s-au așteptat să fie atât de turmentați după un pahar de vin.

Prin anii '70 sala de degustare a vinurilor a fost închisă. În locul butoaielor cu vin, în fosta biserică s-a făcut un depozit pentru păstrarea rechizitelor studioului „Moldova-Film”. Însă din nou se întâmplau niște cazuri mistice. Filmele înregistrate pe casete pur și simplu dispăreau, iar zeci de cutii cu pelicule erau aruncate la gunoi. Timp de peste 40 de ani biserica construită de frații Sinadino nu a funcționat, ea a fost redată cultului creștin în anii 1990.

În perioada 2000–2004 s-a efectuat reparația interiorului bisericii în stil neobizantin, s-a instalat un iconostas nou sculptat în stejar. Planul edificiului este în formă de cruce greacă, cu brațele egale. La ramura de est este alipită absida altarului, la cea de vest – clopotnița. O particularitate constructivă este perechea de arcuri care intersectează spațiul central, și prezintă baza cupolei octogonale, acoperită cu o cupolă. Silueta este înviorată de două turlle voluminoase, cu cornișele în „volane”, repetându-se forma în arc a golurilor de la ferestre, iar parametrul se remarcă prin alternarea după tonalitate a asizelor* din piatră și includerea cărămizii roșii în decorul fațadelor. Spațiul interior este compus dintr-o sală cruciformă în plan, supraînălțată de turla masivă, susținută prin intersecția a patru arcuri, soluție de origine armenească. Golurile ferestrelor sunt împărțite în trei arcade prin menouri de piatră, ce amintesc aceeași sursă de inspirație ce-a fost utilizată la crearea formelor exterioare.

Clădirea se distinge prin unitatea stilistică a bisericii și clopotniței, cizelarea detaliilor și elementelor construcției, utilizarea savantă a materialului de construcție.

Grație captușirii originale a zidăriei, organizată în asize orizontale – două de pietre de nuanțe deschise și unul de nuanță întunecată, fațadele sunt pitorești. S-au păstrat elementele de amenajare a terenului – gardul compus din grilaje din fier forjat, ridicate pe soclu din piatră, izolate între ele de tumbe acoperite în două pante, decorate cu capete de lei. Respectând tradiția și memoria ctitorilor, biserica „Sfântul Mare Mucenic Pantelimon” întreține strânse legături cu comunitatea greacă din Moldova, precum și cu Ambasada Greciei la Kiev și Consultantul Greciei din Odesa.

Parohul bisericii este protoiereul Valeriu Potoroacă.

Adresa: str. Vlaicu Pârcălab, 44.

4. Catedrala „Schimbarea la Față a Mântuitorului”. Catedrala de astăzi

„Schimbarea la Față a Mântuitorului” din orașul Chișinău este fostă biserică „Sfinții Împărați întocmai cu Apostolii Constantin și Elena” a Gimnaziului nr. 2 de băieți din Chișinău (în perioada interbelică acesta a devenit Liceul militar „Regele Ferdinand I”) – construită între anii 1899 și 1902. Deci această biserică a fost destinată la început ca sfânt lăcaș de rugăciune pentru Gimnaziul nr. 2 de băieți, fiind înălțată chiar lângă clădirea gimnaziului, în curte.

Tutorele (epitropul”) de onoare al Gimnaziului între anii 1898 și 1905, consilierul de stat Constantin A. Namestnik, în primăvara anului 1899 a depus o cerere către Consiliul (Comitetul) de Construcție, în care se arăta dispus să depună 35 589 de ruble 11 copeici pentru construcția unei clădiri aparte pentru biserica de pe lângă gimnaziu, mijlocind, totodată, pentru construcția unei cripte* sub podeaua bisericii și pentru ca această biserică să fie înălțată în cinstea Sfinților Împărați întocmai cu Apostolii Constantin și Elena. Biserica gimnazială a fost proiectată și construită după planul și schița arhitectului Vladimir Tăganko, sub supravegherea arhitectului eparhial Mihail Seroținski. Lucrările de construcție au demarat oficial în 1899.

Arhitectura bisericii poartă amprentele stilului neobizantin (caracteristică și creației renumitului arhitect al Chișinăului Alexandru Bernardazzi), fiind construită din piatră în două niveluri, despărțite la exterior de trei registre de cărămidă roșie. Biserica avea parchet de stejar și o acustică excepțională. Acoperișul era concav, din metal suflat cu aur, având o cupolă, iar clopotnița se afla deasupra naosului. Aspectul exterior este decorat în spiritul stilului ruso-bizantin. Un gard zidit din piatră, cu grilaj, înconjură biserica. Lăcașul avea, de asemenea, icoane de o rară frumusețe și originalitate, acestea fiind pictate de un iscusit iconograf din Kiev, Ivan Mișcenko. Documentele atestă că icoanele pictate pentru biserica „Sfinții Împărați întocmai cu Apostolii Constantin și Elena” din Chișinău sunt copiile exacte ale originalelor din catedrala „Sfântul Cneaz Vladimir” din Kiev, executate de renumiții pictori Victor Vasnețov, Mihail Nesterov, Pavel Svedomski ș.a. și acest iscusit iconograf le-a zugrăvit cu o așa măiestrie, încât Consiliul bisericii le-a apreciat cu calificativul „excellent”.

Lucrările de construcție a bisericii Gimnaziului nr. 2 din Chișinău s-au încheiat definitiv în luna mai 1902. La 19 mai 1902, într-o zi de duminică, biserica

a fost solemn deschisă și sfințită. După săvârșirea Dumnezeieștii Liturghii, ctitorul Constantin Namestnik a oferit tuturor o trapeză frățească foarte îmbelșugată. În sala de festivități, toți elevii au primit în dar de la Constantin Namestnik câte o *Biblie* în limba ebraică cu traducere în limba rusă.

În perioada interbelică Gimnaziul nr. 2 a fost transferat într-un imobil ce aparținea principesei Veazemskaia de pe strada Sadovaia (actuala Mateevici), clădire care mai târziu a devenit Liceul „Mihai Eminescu”. În perioada 21 august 1919–18 martie 1944 (cu excepția iulie 1940–iunie 1942) Gimnaziul nr. 2 a fost transformat în Liceul Militar „Regele Ferdinand I”, biserica aparținând acum Liceului Militar. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, clădirea liceului a fost distrusă, dar biserica a rămas neatinsă. După război, clădirea avariata nu a fost demolată, ci restaurată, fiind ocupată de groaznică organizație sovietică KGB (Comitetul Securității de Stat). Succesorul acesteia a devenit SIS-ul (Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova), care în prezent își are reședința în această clădire.

În anul 1944 biserica a fost închisă, în perioada sovietică ea a fost devastată, în 1959 este transformată în depozit, iar din 1962 prefăcută în „Planetariu”. Aici erau propagate diverse cunoștințe despre astronomie, despre Univers, dar și despre ateism... Se părea că știința se muta în cupola bisericii, iar Dumnezeu pur și simplu n-avea dreptul să existe... Și Planetariul a avut o soartă vitregă. În 1990, când se punea problema ca bisericile să fie întoarse credincioșilor, în Planetariu a izbucnit un incendiu, care a distrus tot utilajul costisitor și toate exponatele din dotare, iar în octombrie 1991 s-a decis ca Planetariul să fie închis, iar clădirea bisericii a fost retrocedată Mitropoliei Moldovei. Dar această decizie nu a fost pe placul tuturor. Chiar cu mulți ani mai târziu, pe 13 octombrie 2003, ziarul «Комсомольская Правда в Молдове» scria: „...În perioada sovietică în biserică activa planetariul, dar întrucât activitatea religioasă aduce mai mult profit, planetariul unicat a fost lichidat pentru totdeauna (el nu a fost mutat în altă parte), iar în clădire (adică în biserică!) a fost deschisă o biserică. Înainte în această clădire erau instruiți militarii. Astăzi aici se păstrează secretele de stat...”

În 1991, când sfântul lăcaș este întors Bisericii Ortodoxe din Moldova, încep lucrările de restaurare și de revigorare a bisericii. Întrucât în orașul Chișinău mai activa o biserică cu hramul „Sfinții Împărați întocmai cu Apostolii Constantin și Elena”, în 1992 s-a decis să fie schimbat hramul catedralei în „Schimbarea la Față a Mântuitorului”. Între anii 1991 și 1997 au fost efectuate mai multe lucrări de restaurare: s-a reconstruit clopotnița și gardul, la intrare în catedrală, pe pereții din exterior au fost pictați Sfinții Prooroci Moise și Ilie; a fost confecționat și instalat iconostasul împreună cu sfintele icoane; în pronaos au fost instalate chivote pentru icoanele unor sfinți. Iconostasul, precum și Sf. Masă, Jertfelnicul, Locul Înalt, chivotele, stranele, analoagele, toate de o rară frumusețe, au fost lucrate cu măiestrie de câțiva meșteri-sculptori în lemn din județul Neamț (România) în frunte cu Vasile Cozma. Săvârșirea acestor lucrări a culminat cu sfințirea catedralei de către Mitropolitul Chișinăului și al Întregii Moldove Vladimir, la 23 ianuarie 2011.

Printre particularitățile acestei biserici trebuie remarcat faptul că interiorul ei nu conține picturi murale tradiționale. Pe pereți sunt ancadrame speciale pentru icoane, decorate în stil baroc cu rame albe și îngerași de ghips, arcadele interioare au ornamente geometrice în culori deschise, predomină culorile alb și albastru azuriu, pentru icoanele masive sunt chivote mari de lemn, cu ornamente meșteșugit dantelate. O noutate absolută este o pictură ce acoperă tot peretele de apus, și care reprezintă alegoric calea spre rai a unor persoane și căderea în iad a altora. În partea ce reprezintă iadul sunt chipuri fantasmagorice de diavoli, demoni, monștri și oameni cu chipuri crispate, îngrozite, în convulsii și poze contorsionate. Această pictură, realizată prin 2020, reprezintă o influență apuseană, ce se deosebește tranșant de pictura bisericească de factură bizantină.

Din 22 iunie până în prezent, paroh al Catedralei este protoiereul Ioan Plămădeală.

Adresa: bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 164a.

5. Biserica „Sfântul Ierarh Nicolae”. Clădirea lăcașului a fost zidită în anul 1901.

Tot în același an a fost sfințită cu hramul „Sfântul Ierarh Nicolae”. Printre ctitori se numără subchirurgul (felcerul) de la Spitalul zemstvei basarabene, Nikolai Ivanov și soția sa Ecaterina. Biserica era amplasată pe strada centrală a Chișinăului, în imediata apropiere a spitalului Zemstvei. În curte exista o casă pentru preot. Pe locul acestei biserici s-a aflat alta mai mică, zidită în 1852, sfințită cu hramul Sfântul Pavel din Teba. Biserica „Sf. Nicolae” este consacrată unuia dintre cei mai venerați sfinți de către poporul nostru. El este adorat pentru mintea sa strălucită, pentru faptele bune, fiind protectorul celor ce muncesc pământul, al călătorilor și marinarilor.

Actuala biserică este amplasată între blocul spitalului și cel al farmaciei, din imediata apropiere a acesteia. Edificiul a fost construit după proiectul arhitectului Vladimir Tâganko. Iconostasul a fost realizat de meșterul A. Șiroki. Biserica era luminată de 2 panicadile, executate cu multă măiestrie. Crucile de pe cupolă erau suflate cu aur. Biserica avea 3 clopote. O notă specifică dădea acestui lăcaș sfânt un mozaic din sticlă, instalat dincolo de altar, cu scena înălțării lui Hristos, executat la Sankt-Petersburg. Inițial podeaua bisericii a fost din lemn, dar ulterior a fost schimbată cu plăci policrome de Marsilia. Biserica are o structură bazilicală, cu un spațiu unic din trei nave, despărțite între ele prin coloane de fontă. Nava centrală este acoperită cu trei bolți sferice, iar colateralele și absida altarului cu tavane. În exterior se evidențiază fațada principală deschisă vederii, care a fost înfrumusețată cu detalii din arhitectura rusă, dintre care cel mai utilizat rămâne motivul *kokoșnik*-ului și cupole în forma bulbului de ceapă. Exteriorul este decorat cu ferestre dreptunghiulare arcuite, cu ancadrame și cornișe ce poartă amprente ale stilului neoclasic.

Lăcașul a fost construit într-un timp record. Piatra de temelie a fost pusă în ziua de 11 martie 1901, iar lucrările de construcție s-au terminat în toamnă. A fost sfințită în ziua de duminică, 9 decembrie 1901, de către P.S. Iacob,

Episcopul Chișinăului și al Hotinului, secundat de episcopal-vicar de Akkerman Arcadie și de un sobor de preoți, cu participarea a două coruri – arhieresc, condus de Mihail Berezovski, și spitalicesc. După Cel de-Al Doilea Război Mondial, odată cu venirea sovieticilor, noile autorități au închis sfântul lăcaș, edificiul fiind transformat în casă de cultură a Institutului de Medicină. Aici aveau loc diverse activități – repetiții ale colectivelor de amatori, serate tematice. De o mare popularitate printre studenții din Chișinău se bucurau discotecile organizate aici sistematic. Studenții de la fiecare institut (așa se numeau pe atunci universitățile actuale) își aveau în această sală locurile de întâlnire stabile: cei de la medicină aveau locul de cînst în capătul sălii, lângă muzicanți, urmau cei de la politehnică, iar în partea dreaptă din mijlocul sălii era locul studenților de la Universitate. Aproape de ieșire se afla grupul celor de la Institutul Pedagogic. Oricine dorea să-și găsească vreo cunoștință de la altă instituție, știa unde să meargă.

Biserica a fost redeschisă abia la începutul anilor '90. După reactivare, în anul 1992, prin actul sinodal al Mitropoliei Basarabiei, biserica „Sfântul Ierarh Nicolae” a devenit una dintre cele mai importante biserici din cadrul acesteia. Timp de mai mulți ani de la deschiderea lăcașului, paroh al bisericii a fost regretatul părinte protoiereu mitrofor Vasile Petrache, care prin străduința sa de slujire întru Dumnezeu a contribuit considerabil la promovarea valorilor ortodoxiei în societatea basarabeană. Părintele Vasile Petrache a fost unul dintre preoții care au pledat de la începuturi pentru reactivarea sfintei Mitropolii a Basarabiei. Este de notat că edificiul bisericii „Sf. Ierarh Nicolae”, cu un aspect artistic deosebit, este rezultatul muncii unui renumit arhitect al timpului – Vladimir Țăganko. Acesta a proiectat mai multe clădiri cunoscute în Chișinău, care astăzi înfrumusețează capitala. Printre acestea se numără: *clădirea Gimnaziului de băieți nr. 1*, în care astăzi se află *Muzeul Național de Istorie* de pe strada 31 August 1989, nr. 121A; *Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală*, str. Kogălniceanu, 82; *clădirea Liceului Real* (astăzi Biblioteca Universității de Stat din Moldova, fosta Facultate de Filologie), str. Kogălniceanu, 65, și alte clădiri.

Adresa: bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 190.

Bibliografie:

1. Cerga, Alexandru, *Bisericile Basarabiei*. Dicționar enciclopedic în cinci volume. vol. 2, Chișinău, 2016. ISBN 978-9975-53-765-0.
2. Chiroșca, Adelaida, *Călugărul iconar Irineu Protcenco și celebra sa icoană Tânguirea Maicii Domnului*, în „Tyragetia”, 2012, nr. 2, p. 285–291.
3. Condrea, Irina, *Tezaur spiritual la biserica „Sfântul Gheorghe” din Cojușna*, în „Educație și viață spirituală în Basarabia. Tradiții și perspective”. Conferință Științifică cu participare internațională. Chișinău, 1–3 octombrie 2015, Chișinău: CEP USM, 2015, p. 344–354. ISBN 978-9975-71-707-1.

4. Dragnev, Emil, *Pictura murală în mănăstirile Moldovei*, în „Mănăstiri și schituri din Republica Moldova”. Chișinău, 2013, p. 81–104.
5. Eșanu, Andrei; Eșanu, Valentina, *Chișinăul de altădată, 1436–1812*. Studiu monografic, corpus de documente și alte materiale. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2021. ISBN 978-9975-54-604-1.
6. *Educație și viață spirituală în Basarabia. Tradiții și perspective*. Conferință Științifică cu participare internațională, 2015. Volum consacrat aniversării a 135-a de la târnosirea Bisericii „Întâmpinarea Domnului” din incinta USM. Chișinău: CEP USM, 2015. ISBN 978-9975-71-700-7.
7. *Familia Krupenski și elita istorică a Basarabiei*. Dialog cu Petre GURAN, realizat de Svetlana SUVEICĂ, https://www.academia.edu/9527105/Familia_Krupenski_%C8%99i_elita_istoric%C4%83_a_Basarabiei (vizitat 03.05.23).
8. Gane C., *Trecute vieți de doamne și domnițe*. În două volume. vol 1, Chișinău: Universitas, 1991. ISBN 5-362-00799-8.
9. Guia, Sorin, *Discursul religios. Structuri și tipuri*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014. ISBN 978-606-714-069-9.
10. *Icoana Maicii Domnului „Andronic” („Monemvasia”)*, <https://doxologia.ro/icoana-maicii-domnului-andronic-monemvasia> (vizitat 09.08.23).
11. *Irineu Protcenco, iconarul. isihast*, <https://www.crestinortodox.ro/parinti/irineu-protcenco-iconarul-isihast-142680.html> (vizitat 14.08.23).
12. *Irineu Protcenco – iconarul tăcerii, iconarul smereniei*, <https://anomismia.wordpress.com/tag/tanguirea-maicii-domnului/>.
13. Mitropolit Arsenie Stadnițki, *Viața și nevoițele Înaltpreasfințitului Gavriil Bănulescui-Bodoni, Exarh al Moldovei și Valahiei (1808–1812), Mitropolit al Chișinăului și Hotinului (1813–1821)*, Editura „Lumina lui Hristos”: Sihăstria „Acoperământul Maicii Domnului” Goloseevo. – Kiev-Chișinău 2013 – 296 p. cu ilustrații.
14. Moșin, Octavian; Candu, Teodor, *Unele aspecte privitoare la zidirea și sfințirea bisericii „Întâmpinarea Domnului” din Chișinău*, în „Educație și viață spirituală în Basarabia. Tradiții și perspective”. Conferință Științifică cu participare internațională. Chișinău, 1–3 octombrie 2015. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 5–18. ISBN 978-9975-71-707-1.
15. Munteanu, Ioan, *Catedrala Ortodoxă „Schimbarea la Față a Mântuitorului” din mun. Chișinău: ieri și astăzi – 110 ani (1902–2012)*. Ed. 1 jubiliară, Chișinău: Bons Offices, 2012. ISBN 978-9975-80-604-6.
16. Platon, Nicolae, *Ghidul traseelor turistice al Republicii Moldova*, Chișinău, 2015. ISBN 978-9975-66-435-6.
17. Poștarencu, Dinu, *File din istoria bisericii grecești „Sf. Pantelimon” din Chișinău*, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/161-168_4.pdf
18. Danalache, Teodor, *Irineu Protcenco, iconarul isihast*, <http://www.crestinortodox.ro/parinti/irineu-protcenco-iconarul-isihast-142680.html>
19. Aioanei, Timotei, *Iconarul care a pictat simbolul Sihăstriei*, <http://www.crestinortodox.ro/stiri/ziarul-lumina/iconarul-care-pictat-simbolul-sihastriei-78161.html>
20. Stavilă, Tudor, *Icoana basarabeană din secolul XIX*. Teză de doctor habilitat în studiul artelor, Chișinău, 2004.
21. *Un iconar de suflețe. Mărturii despre Părintele Sofian*, vol. I, București, 2009.
22. Xenofontov, Ion, *Zece curiozități despre biserica „Întâmpinarea Domnului”* (biserica Universității de Stat din Moldova) <https://enciclopedia.asm.md/?p=2295>

23. «Кишинев». Энциклопедия. Главный редактор А.И. Тимуш, Кишинев: Главная редакция Молдавской Советской Энциклопедии, 1984.
24. *Скит Святого Андрея*, <http://www.isihazm.ru/?id=309>.
25. Урусов С.Д., *Записки губернатора*/ Responsabil de ediție Aurel Marinciuc, Chișinău: Litera, 2004. ISBN 9975-74-838-4.

Notă

Din punct de vedere confesional, Republica Moldova este o țară cu o populație preponderent creștin-ortodoxă. 96.8% din cetățeni se declară a fi de religie creștin-ortodoxă, conform ultimului recensământ din 2014. Celelalte grupuri religioase, deși mult mai mici, au și ele un profil creștin (catolic, neoprotestant etc.).

Biserica Ortodoxă din Moldova (BOM) este biserica autonomă, aflată sub jurisdicția Patriarhiei Moscovei și este condusă din 1989 de Mitropolitul Vladimir, pe numele său civil Nicolae Cantarean.

În tot acest timp în Republica Moldova mai există și Mitropolia Basarabiei aflată sub jurisdicția canonică a Patriarhiei Române. Desființată de regimul sovietic în 1944, ea a revenit la 14 septembrie 1992 sub jurisdicția bisericii din România, fiind condusă de Mitropolitul Petru Păduraru.

Pentru a marca sărbătorile și evenimentele religioase, Biserica Ortodoxă din Moldova se conduce, ca și Patriarhia Moscovei sub a cărei jurisdicție se află, de *Calendarul Iulian (pe stil vechi)*, pe când în viața de toate zilele, populația Republicii Moldova se folosește de Calendarul Gregorian, ca și majoritatea țărilor lumii. Toate posturile de peste an au loc conform calendarului pe stil vechi, la fel și toate sărbătorile creștine se prăznuiesc pe stil vechi, cu 14 zile mai târziu decât în bisericile care le marchează pe stil nou.

ANEXA I. PLANUL METODIC AL EXCURSIEI

Nr. d/r	Traseul excursiei	Obiective turistice	Durata expunerii temei	Tema relatată	Indicații metodice	Indicații organizatorice
1.	Campusul USM, intrare de pe str. Bănulescu- Bodoni. Locul de întâlnire cu grupul		10 min.	Introducere 1. Cuvânt de salut. 2. Descrierea succintă a itinerarului.	Prezentarea ghidului, date generale despre cultele religioase, în special despre cultul creștin-ortodox.	Ghidul face cunoștință cu grupul, prezentarea traseului. Se va descrie traseul excursi- ei, obiectivele ce vor fi vizita- te pe parcurs.
2.	Str. M. Kogălnicea- nu, 67 Campusul USM	Biserica „Întâmpinarea Domnului”	5 min.	Istoria lăcașului de cult. Particularități de construcție. Perioada sovietică, reconstruc- ția din anii '90.	Se vor explica anumite reguli de comporta- ment în bisericile or- todoxe.	Grupul se va plasa la in- trarea în pronaos unde se vor explica particularitățile spațiului edificiilor de cult.
3.	Str. M. Kogălnicea- nu, 67 Campusul USM	Interiorul bisericii „Întâmpinarea Domnului”. Pronaosul bi- sericii	10 min.	Se vor expune par- ticularitățile picturii murale în bisericile ortodoxe, locul și semnificația chi- purilor pictate în pronaos.	Metoda de bază este vizualizarea ghidată a imaginilor reprezen- tative pentru spațiul respectiv.	Vor fi prezentate, din gale- ria sfinților locali, imaginea lui Ștefan cel Mare și Sfânt, a lui Daniil Sihastrul și al mitropolitului Dosoftei.
4.	Str. M. Kogălnicea- nu, 67 Campusul USM	Biserica „Întâmpi- narea Domnului” Naosul lăcașului.	10 min.	Specificul altaru- lui, particularitățile icoanelor din catape- teasmă.	Se va utiliza metoda explicării simbolurilor creștine.	Grupul se va deplasa în mij- locul naosului, lângă icoana praznică. Se va indica locul tabloului votiv. Picturi reprezentând heruvimii.
5.	Str. Al. Pușkin, 20a	Biserica „Sfânta Teodora de la Sihla”	10 min.	Relatarea etapelor din Istoria bisericii, destinația clădirii în diverse perioade.	Metoda expunerii cronologice, demon- strarea particularităților arhitecturale, elemente specifice ale stilului	Grupul se va opri în spațiul din dreapta, unde este placa comemorativă a arhitectului „Al. Bernardaz- zi”, apoi va trece în scuarul de la intrarea în lăcaș.

6.	Str. Al. Pușkin, 20a	Biserica „Sfânta Teodora de la Sihla”	10 min.	Expunerea particularităților picturale ale interiorului – vulturul de pe podea; imaginile de pe bolta lăcașului – Pantocratorul și cei patru evanghe-liști cu simbolurile respective.	Expunerea și vizualizarea ghidată a elementelor din interior.	Grupul se oprește mai întâi la intrare, în pridvor, unde se explică ordinea apărării lumânărilor (nu în naos, ca în alte biserici, ci într-o încăpere separate).
7.	Str. Al. Pușkin, 20a	Biserica „Sfânta Teodora de la Sihla”	10 min.	Specificul catapeteasmelor din acest edificiu.	Vizualizarea unor compoziții iconografice particulare – tabloul votiv, imaginea picturală a icoanei hramului bisericii, imaginea lui Ștefan cel Mare și Sfânt.	Grupul se va deplasa în naos, în mijlocul spațiului.
8.	Str. Vlaicu Pârcălab, 44	Biserica „Sfântul Mare Mucenic Pantelimon”	15 min.	Relatare despre arhitectura lăcașului de cult, descrierea elementelor decorative specifice, exterioare și interioare.	Demonstrarea de viu a elementelor arhitecturale.	Grupul se va găsi la intrare, la intersecția străzilor Vlaicu Pârcălab și 31 August 1989.
9.	Str. Vlaicu Pârcălab, 44	Biserica „Sfântul Mare Mucenic Pantelimon”	15 min.	Expunerea unor aspect specifice ale simbolurilor ortodoxe grecești; relația cu familia Sinadino; unele particularități ale existenței în perioada sovietică.	Povestirea unor evenimente istorice, se va face legătură cu istoria orașului, a unor personalități de vază (primari, oameni de cultură).	Grupul se va afla în pridvorul bisericii.

10.	Str. Vlaicu Pârcălab, 44	Biserica „Sfântul Mare Mucenic Pantelimon”	10 min.	Vor fi prezentate particularitățile specifice din interior – absidele laterale, vitraliile, cavoul familiei Sinadino, precum și particularitățile catapeteasmei.	Explicarea și vizualizarea aspectelor demonstrate.	Toată grupa se va afla în mijlocul naosului
11.	Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 164a.	Biserica „Schimbarea la Față a Mântuitorului”	10 min.	Din Istoria construcției acestei biserici schimbarea hramului, destinația ei în perioada sovietică.	Demonstrarea aspectului exterior, picturi și elemente decorative specifice.	În curtea bisericii.
12.	Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 164a.	Biserica „Schimbarea la Față a Mântuitorului”	10 min.	Prezentarea icoanelor și a imaginilor cu ancadramente, decorațiuni și culori în stilul inițial baroc; Examinarea vitrinelor cu cărți bisericești și obiecte bisericești de patrimoniu, deținute de acest lăcaș.	Relatare despre evoluția aspectelor arhitecturale și decorative din interiorul lăcașului.	Grupul se va deplasa în pronaosul bisericii.
13.	Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 164a.	Biserica „Schimbarea la Față a Mântuitorului”	10 min.	Explicații cu privire la diferența de stiluri și decoruri picturale, care pot fi văzute în interior: ornamente simetrice (pe stâlpi și în cupolă); pictură în stil realist/renascentist (în altar); pictură de proporții cu imagini suprealiste ale accederii în rai și căderii în iad (pe perețele de apus).	Explicații ale ghidului, cu demonstrarea imaginilor.	Grupul se va deplasa pe tot perimetrul lăcașului.

14.	Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 190	Biserica „Sfântul Ierarh Nicolae”	10 min.	Se va relata Istoria bisericii, destinația inițială și relația cti- torilor și a enoriașilor cu spitalul zemstvei basarabene.	Povestirea orală a ghidului, cu referiri la diverse date și per- soane.	Grupul se va afla în fața intrării în biserică.
15.	Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 190	Biserica „Sfântul Ierarh Nicolae”	10 min.	Examinarea parti- cularităților arhitec- turale ale lăcașului, livrarea informațiilor despre destinația edificiului în perioada sovietică, despre re- construcția ulterioară și elementele decora- tive specifice.	Demonstrarea aspec- tului interior al bisericii, menționându-se lip- sa picturilor murale, specificul chivotelor din lemn, particula- ritățile catapeteasmei.	Grupul se va afla în interio- rul bisericii.
16.	Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 190	Biserica „Sfântul Ierarh Nicolae”	5 min.	Relatare despre stilul inedit, care se da- torează lui Vi. Tăgan- ko, un remarcabil arhitect al Chișinăului, care a proiectat mai multe edificii, ce înfrumusețează și astăzi capitala.	Referințe la eveni- mente și personalități istorice, evocarea unor edificii ca Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală ș.a.	Grupul se va situa atât în interiorul, cât și în afara bisericii.

ANEXA II. GLOSAR

Absidă (lat. *absida*) – încăpere, spațiu semicircular și boltit, nișă semicirculară sau poligonală care încheie și prelungește nava centrală a unei biserici, cuprinzând și altarul; amplasată la capul de est și părțile laterale ale navei centrale (naos).

Altar (lat. *altarium*) – parte a bisericii, despărțită de naos prin *catapeteasmă*, în care se oficiază liturghia; unul dintre cele trei spații de pe axa longitudinală a planului, situat în partea de vest. *Jertfelnic*, locul prezenței lui Dumnezeu. De obicei, o masă pătrată din lemn sau piatră, care se sfințește prin rugăciunile preoților și prin ungerea cu Sfântul Mir și se stropea cu apă sfințită.

Ancadrament (fr. *encadrement*) – ansamblul de elemente decorative organizate într-un chenar, ramă, cadru decorativ în relief care înconjoară o ușă, o fereastră etc.; posedă funcție stilistică; este executat din metal, piatră, lemn etc.

Antimis (gr. *antimision*; lat. *antemensa* – în locul mesei) – acoperământ liturgic din in sau mătase cu suprafața de 50 x 60 cm, pe care sunt reprezentate punerea în mormânt și patimile lui Hristos. În partea de sus este cusut un fragment din moaștele unui sfânt sau martir al bisericii; poartă semnătura episcopului locului. Inițial, era decorat în centru cu scenele Patimilor, simbolurile Evangheliștilor, ulterior obține iconografia similară cu *aerul* și *epitaful*. Piesa era pictată, brodată, iar din secolul al XVII-lea este decorată și prin imprimare. Antimisul sfințit este necesar pentru săvârșirea Tainei Euharistice.

Asiză – fiecare dintre straturile orizontale de cărămidă, piatră etc. care alcătuiesc zidăria unei construcții.

Biserică (lat. *basilica*) – 1) edificiu specific construit și amenajat special pentru oficierea cultului creștin. Evoluția istorică și geografică a condus la constituirea a două tipuri de biserici: *occidentală* și *orientală*. Interiorul bisericii este compus din *nartex*, *pronaos*, *naos* și *altar*.

Candelabru (fr. *candélabre*; lat. *candelabrum*) – suport frumos ornamentat, cu mai multe brațe, pentru lumânări sau becuri, suspendat de tavan sau așezat pe un suport; *polcandru*.

Capela este o biserică mică, izolată, fără parohie sau încăpere într-o clădire, cu un altar, unde se poate oficia slujba religioasă. În secolul al XIX-lea multe instituții de învățământ din Chișinău aveau asemenea capele, fie în interior (de exemplu, în Liceul Real, ulterior Facultatea de Litere a USM, aula nr. 1), fie alături, având un coridor de legătură cu școala. (biserica „Schimbarea la Față” a Liceului Militar; actuala biserică „Sfânta Teodora de la Sihla”, fostă capelă a Liceului de fete „Regina Maria”).

Catapeteasmă – perete despărțitor (împodobit cu icoane) între altar și naos, în bisericile ortodoxe.

Clopotniță – turn de biserică sau construcție în formă de turn pentru unul sau mai multe clopote (poate fi autonomă sau încorporată în volumul constructiv al unei biserici), în care sunt instalate, de regulă, 3-5 clopote. Poate fi în 1-3 nivele, include scările și camera clopotelor.

Cocoșnic – 1. În costumul popular rusesc. Podoabă de cap în forma unei diademe, purtată de femei. 2. Coronament decorativ al zidurilor, al bolților, al ancadramentelor, constituit din unul sau din mai multe arce profilate, caracteristic pentru arhitectura rusească religioasă.

Criptă (lat. *cryptae*) – 1) cavou subteran, construit sub o biserică sau sub un monument; 2) încăpere, capelă subterană folosită ca loc de înmormântare sau de păstrare a relicvelor.

Ctitor – persoană care ctitorește (intemeiază, fondează) o biserică sau o mănăstire.

Diacon (gr. *διάκονος*) – mai-marele peste cântăreții unui cor bisericesc; slujitor bisericesc subordonat direct episcopului, ales prin hirotonie ca reprezentând prima formă și treaptă inferioară a slujirii preoțești în Biserică. Diaconul nu poate săvârși Sfintele Taine, dar îl ajută pe preot sau pe episcop în timpul slujbelor; ajutor, asistent.

Episcop (ngr. *episkopos*) – rang înalt în ierarhia bisericească creștină, imediat inferior mitropolitului sau arhiepiscopului; persoană care are acest grad (și conduce o eparhie). De la începuturile organizării bisericii române, a fost ales și confirmat de mitropolit, cu acceptul Domnului țării.

Epitrop – administrator al unui bun, în special al averii unei biserici.

Ferecătură – legătură sau îmbrăcăminte de metal aplicată unui obiect pentru a-l decora și proteja; de regulă, sunt ferecate icoanele, cărțile sfinte.

Firidă (bg. *firida*) – adâncitură în grosimea unui zid, de formă patrulateră, eventual terminată în arc în partea superioară, având un scop utilitar (pentru polițe sau dulapuri) sau decorativ; în biserici, fridele sunt făcute frecvent cu funcția de *proscomidiar* sau *diaconicon*.

Frescă (it. *a la fresca*) – pictură murală decorativă de dimensiuni mari, realizată cu culori dizolvate în apă de var pe un zid cu tencuiala proaspătă, special preparată cu câlți; pictură murală. Tehnică de lucru.

Heruvim. Cuvântul *heruvim* este în limba ebraică la plural (cu terminația-*im*). La singular ar fi *heruv*, dar în limba română cultică, prin tradiție, cuvântul *heruvim* este folosit la singular, cu pluralul *heruvimi*.

Biblia relatează că Domnul i-a arătat prorocului Ezechiel o vedenie a celor patru heruvimi. Fiecare din creaturile (heruvimii) pe care Ezechiel le-a văzut (Ezechiel 1:10) aveau chip de leu, vițel, om și vultur, reprezentând, simbolic, cele patru Evanghelii:

Hram (sl. *hramŭ*) – patronul/sfântul unei biserici creștine; serbarea patronului.

Iconostas (ngr. *εἰκονοστάσιον*; sl. *ikonostasu*) – 1) Catapeteasmă, tâmplă; 2) Perete de separare dintre altar și naos, constituit din câteva registre de icoane, bine determinate tematic, încununat cu scena răstignirii, aplicate pe o carcasă din lemn sau pe un zid. Reprezintă, în partea inferioară, trei porți, cea centrală fiind cunoscută drept *Ușile Împărătești*, deasupra cărora se află icoana „Cina cea de taină”; în acest rând sunt plasate icoanele împărătești și icoana hramului; al doilea registru include icoanele celor 12 sărbători bisericești mari; următorul registru, *Deisis*, conține icoane cu reprezentarea Mântuitorului, flancat de imaginile Maicii Domnului, Sf. Ioan Botezătorul și cei 12 apostoli. Ultimul registru reprezintă imaginea Maicii Domnului și profeții.

Ioan îl prezintă pe Iisus Hristos, care posedă glorie înaltă și o stăpânire de *vultur*. Heruvimii sunt cei care fac ordine în mișcarea începută și neîncepută a universului și lumii materiale. Ei poartă bucuria și răspândesc iubirea Ființei Atotputernice, apărând în ochii muritorilor hărăziți pentru a-i vedea sub forma unor copii cu aripi. În ciuda drăgălășeniei lor, heruvimilor le-a fost acordată puterea înțelepciunii lui Dumnezeu și cea de a păzi Cunoașterea Supremă.

Luca îl redă pe Iisus, slujitorul lui Dumnezeu care posedă puterea și slujirea răbdătoare a *vițelului*.

Marcu vorbește despre Împăratul Hristos, care posedă măreția de rege a *leului*.

Matei îl prezintă pe omul Iisus Hristos, care are toate acele calități pe care Dumnezeu le-a dat *omenirii* fără de păcate.

Naos (gr. *narthex*) – partea principală a unei biserici, situată în mijlocul clădirii, între altar și pro-naos; este despărțit de altar prin iconostas.

Oranta (Rugătoarea) – icoană reprezentând-o pe Maica Domnului fără Prunc, cu mâinile desfăcute în lături a rugăciune (sau cu pruncul reprezentat într-un medalion pe piept); în Grecia este cunoscută sub numele de „Platitera”.

Pandantiv – element arhitectural în formă de triunghi sferic cu vârful în jos, situat în colțurile arcelor mari care sprijină o cupolă sau o turlă.

Parohie (lat. *parochia*) – cea mai mică unitate administrativă bisericească; comunitate religioasă creștină condusă de un paroh; enorie; biserica dintr-o astfel de utilitate.

Pronaos – parte a bisericilor creștine (situată la intrare) care precedă naosul.

Sfântul Pantelimon este unul dintre cei mai cunoscuți și iubiți sfinți ai Bisericii lui Hristos. Pomenit în data de 27 iulie, acest sfânt este adesea numit „doctor fără de arginți”, arătându-se prin aceasta cum că el n-a umblat după averi și s-a mulțumit cu ceea ce putea avea din rostriile lui și nu cerea de la nimeni să-i plătească pentru binefacerile făcute. Sfântul Pantelimon este considerat ocrotitorul medicilor și tămăduitor al bolnavilor, el este un model de doctor, slujitor și creștin următor lui Hristos.

Sfinții Martiri Brâncoveni: Constantin-Vodă cu cei patru fii ai săi, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, și sfetnicul Ianache. Pentru că a refuzat să se lepede de credința creștină, pe 15 august 1714, chiar în ziua când împlinea 60 de ani, domnitorul român a fost decapitat. Aceeași pedeapsă au suferit-o și cei patru fii ai săi, împreună cu sfetnicul Ianache.

ANEXA III. CARACTERISTICILE GENERALE ALE BISERICILOR DE STIL BIZANTIN

a) Materialul de construcție preferat e cărămida (singură sau alternată cu piatra);
 b) Extinderea absidelor (zidurile verticale semicirculare) la pereții laterali ai bisericii și utilizarea acoperișului rotund, sub diversele lui forme (bolți semicilindrice, cupole emisferice sau calote, semicalote etc.);

c) Prezența *cupolei centrale ridicată deasupra naosului*, fie singură, fie împreună cu cupole secundare pe pronaos și având ori forma de simple calote secunde (ca la bisericile mai vechi), ori fiind supraînălțate prin *turle (tambur)*, ca la bisericile de mai târziu, și legate de corpul principal al edificiului prin sistemul pandantivilor ori (mai rar) prin acela al trompelor de unghi;

d) Menținerea sistemului bazilical al arcurilor sprijinite pe coloane, care capătă rost pur decorativ;

e) Predominarea cu exclusivitate a *planului cruciform* (înscris sau aparent) și a celui treflat; îndeosebi *planul în cruce greacă sau bizantină (cu brațe egale)* e caracteristic pentru prima fază a artei bizantine;

f) Împărțirea în sens transversal a interiorului, în cele *trei părți principale ale bisericii (altar, naos și pronaos)*;

g) Contrastul izbitor dintre aspectul exterior, simplu și sobru, și interiorul bogat decorat și somptuos;

h) *Ornamentația (interioară) realizată aproape exclusiv prin pictură*, foarte puțin prin sculptură (*absența totală a statuilor*, decorul sculptural redus numai la capitellurile coloanelor și la chenarele (cadrele) ușilor și ferestrelor, iar mai târziu și la ornamentarea parțială și sobră a fațadelor (ca la unele din bisericile românești).

Aceste caractere esențiale ale stilului se vor păstra la bisericile bizantine din toate timpurile și epocile, deși proporția în care ele sunt utilizate și felul în care vor fi îmbinate vor evolua în cursul timpului, după regiuni, după gustul estetic și posibilitățile materiale ale ctitorilor și ale artiștilor și după influențele pe care ei le-au suferit, după trăsătura definitorie a fiecărui popor ortodox și după evoluția generală a teologiei și a vieții spirituale răsăritene.

Altarul. Bisericile ortodoxe sunt zugrăvite după o anumită rânduială, în funcție de arhitectura bisericii, destinația și semnificația ei. Există un program, tipic iconografic, care alcătuiește un ansamblu logic și unitar. În ceea ce privește altarul, este partea cea mai tainică și mai sfântă a lăcașului de cult, este locul Jertfei Sfintei Liturghii. În locul central deasupra Sfintei Mese se zugrăvește chipul Maicii Domnului, care tronează la hotarul dintre cer și pământ, ca mijlocitoare între Dumnezeu și oameni. Ea este reprezentată șezând, cu coatele îndoite și mâinile ridicate în rugăciune spre cer, iar la piept, frontal, Hristos copil binecuvântând. Se mai poate întâmpla ca în preajma tronului său să fie reprezentate două dintre cetele îngeresti: serafimii și heruvimii. Rolul mijlocitor al Maicii Domnului este subliniat prin dispunerea acestei icoane exact deasupra mesei altarului. În jos, spre pământ, sunt reprezentate în ordine scena împărtășirii Apostolilor din mâinile lui Hristos, Sfinții

Trei Ierarhi și Heruvimii și Serafimii. Pe perștii altarului sunt zugrăvite scenele: Liturghia Îngerească; Împărtășirea Apostolilor sau Cina cea de Taină; Mari ierarhi: Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie Dialogul, Sfântul Ioan Gură de Aur și Sfântul Arhidiacon Ștefan.

Iconostasul în forma lui clasică, din secolul al XVI-lea încoace, are în general maximum cinci rânduri/registre de icoane (de jos în sus):

1. **Rândul întâi** simbolizează Biserica luptătoare (de pe pământ) și îndeosebi Biserica locală, făcând vizibilă legătura între cer și pământ și cuprinde:

– *icoanele împărătești* ale lui Hristos (în dreapta porții împărătești pentru privitor) și Maicii Domnului cu Pruncul (în stânga);

– *porțile împărătești* cu icoana Bunei Vestiri și cei patru Evangheliști (în mijloc); pe ușile împărătești mai pot apărea, în locul Evangheliștilor, Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Hrisostom, cu Liturghiile scrise.

– *două uși laterale diaconești* ce au zugrăvite chipurile arhanghelilor Mihail și Gavriil sau pe diaconii Ștefan, Filip sau Laurențiu; pe ușa dinspre sud mai poate fi reprezentat uneori Sf. Dismas, tâlharul cel bun.

– *icoana hramului bisericii* (în dreapta) și Sfântul Nicolae sau Sfântul Ioan Botezătorul (în stânga);

– în tradiția rusă, se poate întâmpla să mai existe încă un rând de uși laterale, precum și *icoana hramului al doilea al bisericii*.

2. **Rândul al doilea:** *icoanele praznicelor*, adică ale celor 12 sărbătorilor mari, având în centru *icoana Cina cea de Taină* sau Mahrama Domnului (Mandylion); acesta reprezintă vremea venirii Mântuitorului Hristos pe pământ și instituirea Legii Harului, care înlocuiește Legea veche.

3. **Rândul al treilea:** chipurile celor 12 apostoli și la mijloc *icoana Deisis* (cu Hristos Judecător șezând pe tron, însoțit de Maica Domnului și de Sf. Ioan Botezătorul) sau *Sfânta Treime*; Ordinea rândurilor al doilea și al treilea este variabilă: uneori apar mai întâi Praznicele, alteori Apostolii.

4. **Rândul al patrulăa:** 12 proroci mari și mici ai Vechiului Testament având în mijloc *icoana Maicii Domnului cu Pruncul (Orantă)*. Acest rând închipuie lumea aflată sub Legea veche, Legea lui Moise, având-o în centru pe Maica Domnului, întrucât Aceasta este centrul tuturor proorociilor.

5. **Rândul al cincilea:** foarte rar apare acest al cincilea rând, cel al Patriarhilor din Vechiul Testament, până la *Patriarhul Avraam*, având în centru prima arătare a Sfintei Treimi de la Stejarul lui Mamvri. Acest rând închipuie lumea de la Adam și până înainte de instituirea Legii lui Moise.

6. *Sus de tot*, în mijlocul iconostasului, se înalță *Crucea Domnului*, având de o parte și de cealaltă Icoana Maicii Domnului și pe cea a Sf. Apostol Ioan. Acesta nu e considerat un registru de sine stătător.

Notă: Nu în toate bisericile Altarul are această structură cu 5 nivele. Sunt biserici care au altarul cu un singur nivel (Biserica „Întâmpinarea Domnului”), cu două sau trei nivele.

Naosul este partea centrală a bisericii ortodoxe. În cupola din Naos (turla cea mare) sunt zugrăviții locuitorii cerului: Dumnezeu Pantocrator, înconjurat de serafimi și heruvimi, cei 12 Apostoli, prooroci, iar la baza turlei cei 4 evangheliști, în fiecare colț pe pandantivi. Pereții laterali ai naosului sunt zugrăviți cu scene care ilustrează sărbătorile mari ale Ortodoxiei, sfinții martiri, sfinți militari, sfinții călugări, marii pustnici. Planul bisericilor au ca model crucea lui Hristos, iar centrul crucii se suprapune cu cupola unde tronează Iisus Pantocrator „Stăpânul Universului și Unul din Sfânta Treime” înfățișat cu cartea Evangheliilor în mâna stângă, este „Cel Înviat plin de slavă, ce adună sub El lumea văzută și cea nevăzută”.

Pronaosul sau „nartexul” este acea parte a bisericilor care precedă naosul. Pronaosul se mai numește și „tinda bisericii”. Pronaosul este încăperea în care se pătrunde din pridvor, printr-o ușă masivă. Pe boltă ei se zugrăvește de obicei chipul Sf. Fecioare Oranta, cu sau fără medalionul Pruncului pe pieptul ei. Mai jos, pe abside, pe pereții dreپți, împărțiți și ei în mai multe zone sau registre longitudinale, ca și în naos, se zugrăvesc în zona superioară *sinoadele ecumenice*, iar în registrele de mai jos se ilustrează scene principale din viața și pătımirea *sfinților mucenici* din calendar, pictate în compartimente (tablouri) mai mari sau mai mici. Ilustrarea Mineielor începe de obicei cu luna Septembrie, pe peretele de răsărit al pronaosului, din stânga ușii de intrare în naos. Fiecare tablou zugrăvește un moment sau un eveniment caracteristic al Sfântului respectiv; o inscripție sumară indică ziua și luna în care *Sfântul care a mucenicit* e sărbătorit.

Tabloul votiv al ctitorului bisericii, prosternându-se în fața Mântuitorului sau oferindu-i ca dar biserica zidită de el și uneori chiar chipuri de donatori, ocupă, de obicei, registrul inferior al peretelui de apus al pronaosului, de o parte și de alta a ușii de intrare.

Tipuri iconografice în pictura bizantină

Tipurile iconografice, adică reprezentările în pictură ale personajelor și faptelor semnificative, cuprinse în Istoria sfântă a Bisericii Creștine, sunt expresia și rezultatul unei evoluții a artei picturale bisericești. Începând cu reprezentarea Mântuitorului, în iconografia creștină totul are o bază și o motivație, atât dogmatică, cât și istorică.

NB! Reprezentarea personajelor în icoanele creștine este una simbolică. Chipurile, cu privirea directă, destul de tristă, sunt sobre, nu trădează niciun fel de emoții. În icoanele creștine nu există elemente realiste – peisaje, veșminte fluturând, nori mânați de vânt etc. În icoane totul este static, se evită asemănarea cu persoanele fizice, deoarece se consideră că aceste chipuri sunt doar reprezentarea divină, ce nu are întrupare omenească. Spre deosebire de icoanele creștine, tablourile apusene cu tematică religioasă sunt realizate în chip realist – de exemplu, fețele zâmbitoare ale Madonelor cu pruncul, peisaje cu grădini, flori, munți etc., elemente de interior, cum ar fi diverse draperii, mobilier etc.

1. Reprezentarea Mântuitorului în iconografie s-a făcut de-a lungul timpului, atât sub formă de simboluri, cât și sub forma portretului, adică reprezentarea directă. Creștinii se recunoșteau între ei prin simbolurile folosite pentru reprezentarea Mântuitorului: desenul unui pește, al inui miel, al viței-de-vie, și chiar Pasărea Fenix.

În iconografia creștină apar două reprezentări ale Mântuitorului, despre care tradiția spune că datează chiar din vremea Sa. Sunt icoanele «ne-făcute de mână»: *năframa Sfintei Veronica*, reprezentând chipul lui Iisus Hristos pictat pe o pânză (năframă).

Reprezentarea lui Iisus-împărat, în icoana *Pantocratorului* din absida turlei mari de deasupra naosului, îl înfățișează încadrat într-un medalion rotund, înconjurat de un curcubeu; Fața e severă, cu privirea scrutătoare și gravă. În jurul capului *aureola cu cruce și inițialele Mântuitorului*. Binecuvântează cu mâna dreaptă, în mâna stângă ține Sf. Evanghelie. Ca *Împărat (atotțiitor și iubitor de oameni)* este reprezentat și pe icoana împărătească din registrul de jos al catapetesmei. Aici apare singur, ca împărat ori arhiereu, șezând pe tron, ori ca prooroc și învățător, cu Evanghelia deschisă și binecuvântând. E reprezentat și în tema iconografică numită *Deisis*, adică rugăciune de mijlocire, implorare. Iisus e așezat pe tron, ține Evanghelia închisă și binecuvântează. El e încadrat în dreapta de Sf. Fecioară, iar în stânga de Sf. Ioan Botezătorul, amândoi stând în picioare, rugându-se și mijlocind către Mântuitorul, pentru oameni.

Nașterea Domnului o găsim în iconografia bisericilor sub două forme: *Nașterea propriu-zisă și Închinarea magilor*. În iconografie, în special în pictura murală, sunt, de asemenea, reprezentate pe larg *Patimile Domnului*, prin evocarea amănunțită a suferințelor omenești ale Mântuitorului.

2. Reprezentarea Sfintei Treimi. Această temă din Vechiul Testament o găsim ilustrată în pictura rusă în strălucita icoană a lui Andrei Rubliov (sec. XV), considerată model iconografic „Icoana icoanelor”. Icoana reprezintă sub chipul a trei îngeri pe cei trei oaspeți veniți la Avraam. Ei formează „Sfatul cel veșnic”, așa cum stau așezați în jurul unei mese pe care se află un potir cu struguri. Cei trei au aripile adunate, capetele înclinate ca în adâncă și îndelungă meditație. Aripile și aureolele acoperă spațiul parcă pentru a centra figurile, lăsând abia văzute pe fundal, departe, o construcție, transpunere sub formă de palat a colibei lui Avraam și stejarul din Mamvri, și el înclinat ca de o suflare de vânt. Chipurile Sarei și al lui Avraam sunt abia schițate undeva departe, la poalele clădirii, atenția pictorului concentrându-se asupra planului principal al icoanei.

3. Îngerii sunt emisarii, purtătorii veștilor divine și slujitorii Domnului către oameni.

Serafimii au aceleași capete ca și heruvimii, dar poartă trei perechi de aripi. Cu două aripi își acoperă fața, cu două își acoperă corpul și cu două zboară.

Arhanghelii și îngerii cunoscuți din istoria biblică ori din tradiție și pomeniți în Sinaxarele Ortodoxe îi vedem zugrăviți pe icoanele praznicale, singuri sau în împlinirea unor misiuni pe lângă Mântuitorul, Maica Domnului ori sfinți. *Arhanghelul*

Gavriil e zugrăvit pe icoana praznicală alături de *Arhanghelul Mihail*, fiecare cu însemnele lor: *Gavriil* e cu toiagul cu cruce și cu floarea de crin, veșmânt lung alb, cu sabie, cu scut și veșmânt de ostaș roman. Cu floarea de crin *Gavriil* apare pe icoana *Bunei Vestiri* și în pictura ușilor împărătești, ca vestitor al Nașterii Domnului. Pe ușile diaconesti, spre sud, este zugrăvit *Arhanghelul Mihail* ca păzitor al raiului. Ușile laterale ale altarului, închipuind ușile cerului, sunt străjuite de chipurile celor doi arhangheli: *Mihail* și *Gavriil*. Tot chipuri de arhangheli cu sabia de foc în mână străjuiesc ușa de intrare în biserică (în pronaos ori în naos).

4. Tipuri de icoane ale Maicii Domnului. Tipurile de icoane atribuite Sf. Evanghelist Luca și pe care le-ar fi pictat după Cincizecime, se crede că sunt:

a) *Maica Domnului, Hodighitria sau călăuzitoarea* (călăuză, îndrumător) în care e reprezentată cu pruncul în brațe, amândoi stând cu fața Spre cel care privește.

b) A doua reprezentare e tipul *Glykofilusa (dulce-iubitoare)*. Pruncul e strâns lipit cu fața lângă obrazul Maicii Domnului, pe care o îmbrățișează. Chipul mamei e îndurerat, prevestind suferințele viitoare ale Fiului.

c) În unele icoane Maica Domnului e înfățișată fără prunc, singură, în chip de *Orantă*. Apare în Deisis rugându-se Mântuitorului, pentru omenire.

Cel mai răspândit tip de icoană a Sfintei Marii este acela de *Maică a lui Dumnezeu cu pruncul în brațe*.

Icoanele Maicii Domnului pot fi împărțite în trei grupe: 1) Icoane axate pe evenimente evanghelice, care reclamă prezența ei, ca în: *icoana Bunei Vestiri, a Nașterii Domnului, a Răstignirii, a Învierii*. La acestea se adaugă icoana vizitării Elisabetei, a minunii de la Cana galileii, a Adormirii Maicii Domnului.

2) În grupa a doua sunt icoanele care o reprezintă pe Maica Domnului în atitudine de *Orantă*, singură sau având zugrăvit în medalion, pe piept, pe *Iisus-Emanuel*.

3) În a treia grupă de icoane e înfățișată ca *Maică a lui Dumnezeu*, ținând în brațe pruncul. Icoanele din această grupă sunt cele mai răspândite. Caracteristică a icoanelor Maicii Domnului e hristocentrismul, orientarea către Hristos.

ANEXA IV. DOSAR CU NARAȚIUNI SUPLIMENTARE LA CONȚINUTUL TRASEULUI

Introducere. Din punct de vedere confesional, Republica Moldova este o țară cu o populație preponderent creștin-ortodoxă. 96.8% din cetățeni se declară a fi de religie creștin-ortodoxă, conform ultimului recensământ din 2014. Celelalte grupuri religioase, deși mult mai mici, au și ele un profil creștin (catolic, neoprotestant etc.). Biserica Ortodoxă din Moldova (BOM) este biserica autonomă, aflată sub jurisdicția Patriarhiei Moscovei și este condusă din 1989 de Mitropolitul Vladimir, pe numele său civil Nicolae Cantarean. În tot acest timp în Republica Moldova mai există și Mitropolia Basarabiei, aflată sub jurisdicția canonică a Patriarhiei Române. Desființată de regimul sovietic în 1944, ea a revenit la 14 septembrie 1992 sub jurisdicția bisericii din România, fiind condusă de Mitropolitul Petru Pădura-ru. Pentru a marca sărbătorile și evenimentele religioase, Biserica Ortodoxă din Moldova se conduce, ca și Patriarhia Moscovei sub a cărei jurisdicție se află, de *Calendarul Iulian (pe stil vechi)*, pe când în viața de toate zilele, populația Republicii

Moldova se folosește de *Calendarul Gregorian*, ca și majoritatea țărilor lumii. Toate posturile de peste an au loc conform calendarului pe stil vechi, la fel și toate sărbătorile creștine se prăznuiesc pe stil vechi, cu 14 zile mai târziu decât în bisericile care le marchează pe stil nou. (*Iraida Condrea*)

În perioada sovietică, unele edificii eclesiastice proiectate de Alexandru Bernardazzi la Chișinău au căpătat alte funcții decât cea de oficiere a cultului religios. Astfel, biserica „Sf. Pantelimon” a fost reprofilată în Sală de degustare a vinului, iar naosul fostei Capele a Liceului pentru fete a zemstvei basarabene a găzduit un timp o sală de sport. Unele clădiri au fost supuse reconstrucțiilor interioare atunci când li s-a schimbat destinația inițială. Astfel, fostul Gimnaziu pentru fete al principesei Natalia Dadiani a fost replanificat în interior când a fost transformat în Palatul pionerilor, iar fostul conac al lui Râșcanu-Derojinski – când a găzduit lectoriul central al Societății „Znanie” – „Cunoștința”. (*Mariana Șlapac*)

1. Biserica „Întâmpinarea Domnului” din campusul USM. Construcția bisericii a început imediat după inaugurarea Școlii Teologice. Inițial această școală se afla în clădirile care aparțineau Seminarului duhovnicesc. La începutul anilor 1870, conducerea școlii a decis construcția unei clădiri proprii cu capelă și alte anexe. Locul capelei a fost ales la rezalitul principal din partea curții interioare. Uprava a dăruit Școlii un sector de pământ mărginit de străzile Reni, Livezilor și a Seminarului, iar în vara anului 1878, secția de construcții a Upravei a confirmat proiectul bisericii, care a fost gata în 1880.

2. Catedrala „Sfânta Teodora de la Sihla”. Familia Krupensky avea origini poloneze, amestecate cu germani, apoi cu moldoveni, greci și ruși. Dintre cei șapte copii ai lui Iordache Krupenski doi, Matei și Teodor, au îmbrățișat cariera militară și s-au stabilit în Basarabia. Ceilalți au rămas în Moldova de peste Prut. Răstrăbunica lor a fost domnița Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu, care a fost căsătorită cu Timuș, fiul lui Bogrdan Hmelnițki. Alte bunici au fost fiice ale domnitorilor Alexandru Moruzi, Alexandru Șuțu, una a fost fiica cronicarului Miron Costin.

O persoană foarte interesantă este principesa Eufrosinia Veazemskaia, fiica lui Teodor Krupenski, care era soția unui kneaz/principe rus, deci făcea parte dintr-o familie princiară. Deși era posesoarea unei imense averi, contemporanii ei spuneau că este cea mai zgârcită persoană din Chișinău. Și cu toate acestea, în anul 1897 principesa Veazemski, născută Eufrosinia Teodor Krupenski, achiziționează un enorm teren viran și construiește pe acest loc clădirea cu două etaje a unui azil pentru bătrâni. În anii postbelici în această clădire s-a aflat Consiliul de Miniștri, astăzi – blocul nr. 2 al Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice (de pe strada Al. Mateevici). Tot în această perioadă, Eufrosinia Veazemskaia finanțează construcția Capelei Gimnaziului de fete (ulterior Liceul „Regina Maria”), al cărei ctitor era. Capela a fost construită în anul 1895, dar a fost sfințită și dată în folosință abia peste 27 de ani, în 1922. Nu permitea sfințirea lăcașului prințesa Eufrosinia Veazemski, din cauza că în timpul construcției în altar a avut loc un eveniment tragic, a murit un om. Biserica a fost sfințită în 1922, primind hramul „Sf. Teodor Tiron” și fiind capelă a Liceului pentru fete „Regina Maria”. (*Iraida Condrea*)

Biserica „Sfânta Cuvioasa Teodora de la Sihla” a fost capelă a Gimnaziului pentru fete al zemstvei basarabene. Clădirea a fost construită în 1895 în stilul arhitecturii pseudoruse după proiectul lui Al. Bernardazzi. În Arhivele Naționale ale Republicii Moldova se păstrează proiectul capelei de lângă Gimnaziul pentru fete din Chișinău cu un plan de amplasare a clădirii. Arhitectul a folosit de asemenea elemente ale arhitecturii religioase bizantine. Biserica dispune de o singură navă. Compoziția tripartită a planului este dezvoltată de-a lungul axei longitudinale și terminată dinspre est de absida altarului cu 5 fețe. Din partea fațadei principale arhitectul a amenajat două accese în formă de foișoare cu coloane interesante din piatră de calcar. Înaltul acoperiș piramidal acoperă volumul central cu 8 fețe. Pereții sunt clădiți din piatră de calcar de două culori. Sculptura în piatră este utilizată pentru decorarea fațadelor. Cupolele în formă de bulb ale turlelor și grilajul decorativ din fier forjat pun în evidență construcția monumentală a fostei capele a Gimnaziului pentru fete din Chișinău, care împodobește și astăzi orașul. (*Alla Ceastina*)

3. Biserica „Sfântul Mare Mucenic Pantelimon”. Una dintre cele mai frumoase clădiri din Chișinău este biserica „Sf. Pantelimon”, fosta capelă a comunității grecești, ctitoria fraților Ivan și Victor Sinadino. Cea de-a doua denumire a lăcașului sfânt este „Biserica Grecească”. Construită între anii 1895 și 1896 după proiectul lui Alexandru Bernardazzi, biserica „Sf. Pantelimon” a fost apreciată de elita arhitecturală a Imperiului Rus drept una dintre cele mai valoroase opere de arhitectură religioasă apărute la acea vreme în țară. În cazul de față, maestrul recurge la o retrospectivă istorică. Planului cruciform i se atașează dinspre est absida altarului, iar dinspre vest – clopotnița. Brațele de nord și sud ale crucii sunt puse în evidență de rezalituri cu frontoane. Particularitatea bisericii ține de intercalarea perpendiculară a patru arce ce delimitează spațiul naosului și servesc ca bază pentru o turlă masivă, de plan octogonal. Cealaltă turlă, identică ca formă, dar de dimensiuni mai mici, se înalță deasupra pridvorului și aparține clopotniței. Ambele turle sunt acoperite de cupole. Sursa de inspirație a maestrului, în cazul acestui edificiu, a constituit tezaurul arhitectural al Bizanțului, cu influențe bulgare, grecești, armenesti și românești. La crearea imaginii pitorești contribuie ferestrele trifore arcuite cu vitralii, cornișele, modilioanele, arcadele, arhivoltele și colonetele. Paramentul capătă valențe decorative prin diferențele cromatice ale materialelor utilizate: cărămida alternează cu asize orizontale de piatră de calcar de culoare albă și gri. Arhitectul a elaborat cu măiestrie toate detaliile, inclusiv gardul metalic al bisericii cu stâlpi de piatră străjuți de capete de lei. (*Mariana Șlapac*)

4. Biserica „Schimbarea la Față a Mântuitorului”. La Liceului Militar „Regele Ferdinand I” din Chișinău au învățat scriitorii cunoscuți Constantin Virgil Gheorghiu și Laurențiu Fulga. Tot aici, în anul 1936, și-a ținut cursurile de limba română un alt scriitor, George Doru-Dumitrescu, care a scris o lucrare memorabilă despre orașul Chișinău, intitulată *Orașul din amintire*. Fiind editată în primăvara anului 1944, foarte curând a fost interzisă de regimul procomunist de la București. George Doru-Dumitrescu a fondat la Chișinău, împreună cu L. T. Boga, directorul Liceului „Alec Doinici”, publicația „Pagini Basarabene. Revistă literară și de cultură generală”.

În memoriile sale, Constantin Virgil Gheorghiu evocă situația orașului după retragerea armatei roșii. Trecând prin oraș, a identificat mai multe orori. Cupola catedralei fumea, arătând bucăți de cer prin găurile enorme produse de bombe. În fața catedralei o femeie în vârstă plângea înăbușit. La întrebarea ce i s-a întâmplat, bătrâna răspundea zguduită, arătând spre cupolă: „Ne-au ars credința!” Chiar în primele zile de ocupație, comuniștii au închis toate capelele de pe lângă școli, regimente și instituții superioare de învățământ. Capela Mitropoliei a fost transformată în sală de cinematograf, capela Liceului „Regina Maria” – în muzeu, capela Școlii Eparhiale – în sală de gimnastică, iar biserica Liceului Militar – în sală de dans. Palatul Mitropolitan și capela Mitropoliei au fost preschimbate în localuri pentru „pionierii bolșevici”. În locul clădirii Liceului Militar a rămas un morman uriaș de dărâmături, întregul zid al fațadei s-a prăbușit. Bolșevicii au pus în toate colțurile clădirii dinamită și au aruncat-o în aer. Biserica liceului era devastată, cineva adunase icoanele în mijlocul sălii și le dăduse foc. Totul era afumat, distrus și murdar înăuntru. Printre dărâmături și moloz se întrezăreau turpitudinile anterioare: pomi tăiați, curtea plină de bălării (*Arde Chișinăul!*, în „Ard malurile Nistrului. Reportaje de război”).

Iată cum evocă Laurențiu Fulga Chișinăul ruinat, pe care l-a vizitat în scurt timp după retragerea armatei roșii: „N-au mai rămas din case decât zidurile dărăpănate, molozul adunat în mijloc și iarba care a început să crească sălbatică peste ele. Spectacolul este dureros. Oriunde îți întorci privirile, ți se descoperă aceleași forță majoră a orașului, aceleași prăbușiri, aceiași pereți cenușii. (...) Așadar, acesta-i Chișinăul! (...) Cobor scările, ies în stradă, merg până la colț, apoi mă îndrept pe Alexandrovskaja, în sus. Oameni puțini, mai pleacă încă și au impresia că merg printr-o cetate îngropată. La stânga, la dreapta, aceleași molozuri uriașe, aceleași ruine. Un tramvai trece spre gară. Casa mitropolitană e distrusă. La sobor se mai văd urme de dărâmături. Acolo unde au fost statuile Regelui Ferdinand și a lui Ștefan cel Mare, n-au rămas decât soclurile de piatră. Mă opresc la un debit, îmi cumpăr țigări, două ilustrații, le scriu la repezeală și le arunc în cutia poștală. Ajung, în sfârșit, acolo unde a fost Liceul Militar. În față, trenul cinematografic al propagandei. Din stradă se vede toată clădirea prăbușită. (...) Chișinăul este de nerecunoscut... Frumoasele biserici cercetate cu drag, altădată, sunt descununate. (...) Nu e prea ușor să pui față în față ceea ce odinioară era: surzător, tihnit și țarm al visului cu ceea ce azi a ajuns: tragic, răsturnat și prilej de multă amărăciune” (*Chipurile Chișinăului*, în „Universul literar”, 1942). (*Aliona Grati*)

5. Biserica „Sfântul Ierarh Nicolae”. Este de notat că edificiul bisericii „Sf. Ierarh Nicolae”, cu un aspect artistic deosebit, este rezultatul muncii unui renumit arhitect al timpului – Vladimir Țăganko. Acesta a proiectat mai multe clădiri cunoscute în Chișinău, care și astăzi înfrumusețază capitala. Printre acestea se numără *clădirea Gimnaziului de băieți nr. 1*, în care astăzi se află *Muzeul Național de Istorie* de pe strada 31 August 1989, nr. 121A; *Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală*, str. Kogălniceanu, 82; *Clădirea Liceului Real* (astăzi Biblioteca Universității de Stat din Moldova, fosta Facultate de Filologie), str. Kogălniceanu, 65, și alte clădiri.